

חיים ברקוביץ

מסורת ומהפכה

תרבות יהודית בצרפת בראשית העת החדשה

חיים ברקוביץ

מסורת ומהפכה

חיים ברקוביץ

מסורת ומהפכה

תרבות יהודית בצרפת בראשית העת החדשה

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
ירושלים

A revised and expanded edition of
*Rites and Passages: The Beginnings of Modern Jewish Culture in France,
1650–1860*

by Jay R. Berkovitz
© 2004 by University of Pennsylvania Press

המערכת המדעית

פרופ' ירחמיאל כהן (יו"ר), פרופ' דוד אסף, מר צבי יקותיאל, פרופ' ג'רמי כהן,
פרופ' גדעון פוקס, פרופ' שמואל פיינר, ד"ר אמנון רוזנקרנצקי
מרכות המערכת: מעין אבינרי־רבהון

תרגמה מאנגלית: איילת סקסטין
עריכה לשונית: יהושע גרינברג
הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

מסת"ב 1-222-227-965 ISBN

Catalogue No. 185-541 מספר קטלוגי

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"ז

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem

Printed in Israel, 2007

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני
או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.
סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר
לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ
כולם בירושלים

תוכן העניינים

7	פתח דבר
11	מבוא

שער ראשון: מנהיגות, קהילה וריטואל

27	פרק ראשון: אוטונומיה והנהגת הציבור תחת 'המשטר הישן'
	1. המעבר לעידן המודרני 29
	2. היקף הסמכות והשיפוט הקהילתיים 34
	3. הרכב המנהיגות הקהילתית 39
	4. מינוי הרבנים 46

58	פרק שני: חילון, צריכה ופיקוח קהילתי ב'משטר הישן'
	1. חילון ומודרנה 59
	2. תקנות המותרות בקהילת מיץ 64
	3. צריכה ומעמד חברתי 71
	4. אמצעי פיקוח באלוס הכפרית: גישה אוורית 84

94	פרק שלישי: טקס, ריטואל ותרבות דתית באלוס-לורן
	1. דת עממית ודת עילית 99
	2. הקבלה הלוריאנית באלוס ובלורן 104
	3. בין טקסים מקומיים לטקסים אווריים 115
	4. בטלטלת השינוי 123

שער שני: מהפכה ואמנציפציה

137	פרק רביעי: במבחן האזרחות, 1799–1782
	1. על ספה של המהפכה 141
	2. רג'נרציה (שיקום): יסודות השינוי 152
	3. השיקום מתעכב: משבר שנות התשעים בעקבות המהפכה 162

- 173 פרק חמישי: דת, מדינה וקהילה: רישומה של הרפורמה הנפוליאונית
1. דת ומדינה 180
 2. היחס לגויים בספרות ההלכה של העת החדשה המוקדמת 187
 3. ייסוד הקונסיסטוריה ותפקידיה 202
 - נספח: הרצאתו של הרב אהרן ווירמש בסנהדרין של נפוליאון 208
- 210 פרק שישי: 'השאלה היהודית' בימי הרסטורציה הבורבנית
1. הדין הציבורי 211
 2. רקונסטרוקציה של חיי היהודים: תמורות אידאולוגיות ומוסדיות 226
- שער שלישי: תמורות בהבנה העצמית
- 235 פרק שביעי: מדע וזהות: כיוונים חדשים בחקר היהדות
1. עולם הלמדנות הרבנית על סף העת החדשה 237
 2. מבשרי השינוי: ההשכלה וחכמת ישראל 249
 3. מגמות אידאולוגיות ואינטלקטואליות בחקר היהדות 255
- 272 פרק שמיני: סמכות רבנית ורפורמה דתית
1. יסודות הרפורמה בתקופת האמנציפציה 272
 2. החקיקה הקונסיסטוריאלית 282
 3. תמורות בהנהגת הציבור בשנות הארבעים 289
 4. אספת הרבנים בפריס (1856) 298
- 303 פרק תשיעי: התודעה הדתית בחברה הרפובליקנית
1. שלוש נקודות מבט על השלכותיה הדתיות של האמנציפציה 311
 2. מודרניזציה דתית 316
- 330 סוף דבר
- 341 ביבליוגרפיה
1. קיצורים 341
 2. כתבי יד 341
 3. מקורות 342
 4. מחקרים 352
- 381 מפתח
- 397 האיורים שעל העטיפה

פתח דבר

ספר זה מבקש לבדוק את מקומה של הדת בתקופת המעבר מן החברה המסורתית לחברה המודרנית. הוא מתחקה אחר כוח עמידתם של ערכים מסורתיים ואחר כושרו האסטרטגי של המיעוט היהודי להיאבק על שימור זהותו כנגד כוחות המודרניזציה המאיימים לחסלה. עם זאת, במרוצת הזמן עברו ערכים מסורתיים תהליך טרנספורמטיבי משלהם. מטרה היא להעריך את התפתחותה הדינמית והמורכבת של הדת, וכדי לרדת לעומקן של התפקיד שמילאה בתרבות המודרנית מאז ועד היום, מתמקד ספר זה בטקסים שהיו חדורי משמעות דתית.

הורתו של הספר בשנת שבתון שביליתי בירושלים בשנת תשמ"ט כעמית 'יד הנדיב' של קרן רוטשילד. היה זה לאחר שהובא ספרי הראשון לדפוס, וביקשתי להעמיק את ידיעתי והבנתי בתולדות ההלכה. ניגשתי לפרופ' ישראל תא-שמע ז"ל, מגדולי החוקרים בתחום זה, בבקשה לשבת בשני הסמינריונים שניהל בהר הצופים כדי ללמוד תורה מפיו. מה שהספקתי ללמוד ולרכוש ממנו מאז בחקר ההלכה ובתולדות התפילה עומד לימיני וניכר בספר שלפנינו. יתרה מזו, נוצר קשר של קיימא ביני לבינו שנמשך ללא הפסק במשך חמש-עשרה שנים, ושהעשיר אותי באופן אישי לאין ערוך. בעת ובעונה אחת התחלתי להתעניין בספרות הרבנית בצרפת, ובשל כך פניתי מחדש לתהליך המודרניזציה. באותה שנה הרציתי בכנס שנערך על ידי החברה ההיסטורית הישראלית לציון מאתיים שנה למהפכה הצרפתית. העליתי אז את הרעיון, שלטענתי לא זכה להכרה הראויה, שללא התייחסות למהפכה מבחינת התזמון לא ניתן להעריך כהלכה את קצב התמורות התרבותיות שעברו יהודי צרפת. גיליתי כי המהפכה חוללה שינויים רמטיים במישור החברתי והפוליטי, אך היא גם עיכבה את תהליך המודרניזציה. כתוצאה מההרס שהמיטו המהפכה ובעקבותיה משטר הטרור על מוסדות הקהילה היהודית, ובמיוחד באלזס ובלורן, לא נתאפשר ליהודים להגשים במלואו את חזון ה'רג'נרציה' (השיקום) שבו הותנתה הענקת זכויות האזרח, ולפיכך לא עלה בידם להתקדם בתהליך המודרניזציה כפי שהתקדמו בו אחיהם לדת במרכז אירופה. יתרה מזו, בחינת המהפכה משמשת יסוד לטענה נוספת ומרחיקת לכת, דהיינו, שלאור תמורות חברתיות ותרבותיות בשלהי המאה השבע-עשרה ניתן לתארך את ראשית העת החדשה מאה שנה קודם להענקת זכויות האזרח ליהודים. מסגרת רחבה זו, מ-1650 עד 1860, אפשרה לי גם לפתוח צורה חדש להתבוננות במהלך המודרנה תוך התייחסות לתפקידו המשתנה של הפולחן כעבור מאתיים שנה.

מכלול הגישות המתודולוגיות שעמדו לרשותי בכתיבת ספר זה מעיד על השתנות דרכי המחקר בתחום ההיסטוריה בדור האחרון תחת השפעתן של דיסציפלינות שונות כגון אנתרופולוגיה, לימודי רתות וספרות. לאלה נוספה לאחרונה גם הפרספקטיבה של ההיסטוריה התרבותית המתמקדת במשמעותם של מעשים ורגשות. באמצעות השימוש בכלים אלה נוכל לבחון את הטקס והפולחן על סימניהם ועל סמליהם כדי לחשוף את מבני החשיבה העומדים ביסודם, ובאמצעות בחינה השוואתית נוכל להתחקות אחר הדומה והשונה ב'משטר הישן' ובתקופה הבת־מהפכנית. בחברה המסורתית מילא הפולחן תפקיד חשוב כאקט המאפשר התמודדות אישית עם מגוון האתגרים הכרוכים בחוסר הוודאות שבחיים. במנטליות העממית הוא הקנה סדר לחיים ואף סיפק הגנה מפני השפעותיהן המזיקות של רוחות רעות. בידי היהודים היה לפולחן תפקיד נוסף, כאמצעי להתייחס באופן קולקטיבי לשורשיהם ההיסטוריים ולהגדיר את יחסם לתרבות ולחברה שסביבם. יתרה מזו, מכיוון שהפולחן היה בית קיבול לזיכרונות ולערכים המיוחדים לקהילה ולאזור, הפך קיום המצוות במשך הדורות למקור של גאווה וזהות קהילתית. משום כך, בזמן תזווה גדולה של האוכלוסייה היהודית, שנבעה מגירושם ומהגירות ממקום למקום, הושם דגש חזק על הקפדנות בקיום מנהגים מסוימים, בעיקר מתוך רצון להביע נאמנות למסורות תרבותיות שמקורן בארצות מוצא שונות ובדורות קודמים. לפיכך היו פרטי הפולחן לעתים קרובות שנויים במחלוקת, מה גם שנתרבו ויכוחים על מהימנותם של מנהגים שיסודותיהם הטקסטואליים היו מוטלים בספק.

מחקר זה יעמוד גם על הבחנות בין הפולחן ברשות היחיד לפולחן ברשות הרבים ועל מקומם במתחים בין דוריים. הפולחן נועד לענות על מגוון צרכים חברתיים ורוחניים הקשורים למעברי החיים כמו גם על הצורך להציג מחדש את הסיפורים והמסרים הנשגבים של המסורת היהודית. היה במערכת הפולחנית כדי להסביר, גם אם באופן לא משוכלל, את משמעות החיים, ואף לתת ביטוי ליסודותיה המרכזיים של השקפת העולם המסורתית. ראוי לציין שלאופיו המשתנה של הפולחן, ובייחוד לכוח ההסתגלות שבו, היה תפקיד מכריע בעיצוב הזהות היהודית. למן ראשית תקופת המהפכה ולאורך המאה התשע־עשרה כולה לבש הפולחן תפקיד פרפורמטיבי (performative) יותר, תפקיד שנועד לתת ביטוי דרמטי, מוחשי, לתמורות הגורפות שהתחוללו באותם ימים ואשר פתחו עידן חדש. ניתן לומר שהטקסים החדשים, בעיקר במרחב הציבורי של העיר הצרפתית, היו שיקוף של החיים שעוצבו על ידי כוחות המהפכה. מודה אני על ההודמנות לעוסק בנושא הפולחן שהוא בעבורי תחום קוסם עוד משנות ילדותי.

במחקר הנוכחי התחבר קסמו של הפולחן עם הרצון לחקור את התאמתה של היהדות למודרנה דרך חקר הספרות הרבנית. לרוב לא זוכים מקורות רבניים בצרפת – אלה שנתורו בכתיבי יד כמו גם אלה שראו אור בדפוס – לתשומת הלב הראויה. יש בכתבים אלו כדי להעיד על עומקה של התרבות הדתית ועל התמורות החשובות שהתחוללו

באזורים שונים. חלקים גדולים של חיבורי בנויים על כתביהם של שתי דמויות בולטות: הרב אהרן ווירמש והרב שלמה אולמן. ווירמש, שהיה דיין, פוסק ורב הקהילה במיץ, חיבר את הספר החשוב 'מאורי אור'. עם רגל אחת במשטר הישן ורגל שנייה בעולמה של המהפכה והמאה התשע-עשרה העלה ווירמש אל שולחן בית המדרש גישה ביקורתית במיוחד כנגד מגמות רווחות בהלכה ובקבלה, ובכך גישר בין המסורת הנורמטיבית לבין הרפורמה של המאה התשע-עשרה. הרב אולמן, יליד אלזס הכפרית, שנשא במשרת הרבנות הראשית בפרס ב-1853, השאיר פנקס שבו איגרות מרובות בכתב יד. כלולים במקור נדיר זה מידע ופרספקטיבה המאירים את התהוות התודעה היהודית בצרפת ואת יחסה של הרבנות לתיקונים בפולחן הדתי. יש בכתבים שכאלה רגישות מיוחדת לתמורות עדינות במישור האינטלקטואלי והחברתי, ויש בהם כדי להשלים את תמונתו של המפגש בין היהדות למודרנה, את עוצמתו ואת גיוויו.

ברצוני להודות לכל אלה שהזמינו אותי להרצות בכנסים ובסימפוזיונים שונים על הנושאים העומדים בתשתית ספר זה: האיגוד למדעי היהדות (ארה"ב), אוניברסיטת בר אילן, אוניברסיטת הארוורד, המכון ללימודים מתקדמים בירושלים, החברה ללימודים צרפתיים (ארה"ב), הסמינר לרבנים בניו יורק, הקונגרס העולמי למדעי היהדות והפורום האורתודוקסי של ישיבה-אוניברסיטה. זכיתי לתגובות מועילות והפקתי תועלת רבה מהערות המשתתפים ומן הביקורת הקונסטרוקטיבית שהושמעו בכל מקום. תודתי נתונה לעמיתי באוניברסיטת מאסצ'וסטס באמהרסט ובמיוחד לדיקנית לי אדוורדס ולמועצת המחקר על תמיכתן בפרויקט זה ובפרויקטים אחרים.

חלק גדול מן המחקר ומכתיבת הספר התבצעו בירושלים. בשנים האחרונות, במשך חופשות סמסטר וחופשות קיץ זכיתי לשבת כחוקר אורח במכון ללימודים מתקדמים. אני אסיר תודה במיוחד לסגנית המנהל פנינה פלדמן ולצוות על האירוח הנפלא. כמו כן מכיר אני טובה למכון ון ליר על נכונותו לארח אותי בקיץ תשס"ה. אני גם שמח להודות לספרנים, לחוקרים ולארכיברים במוסדות הבאים: בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ובמיוחד לצוות אולם הקריאה ליהדות ולצוות המכון לתצלומי כתבי יד; בית הספרים של בית המדרש לרבנים בניו יורק ואוסף הספרים הנדירים; בית הספרים ע"ש גודלפרב באוניברסיטת ברנדייס; הספרייה במכללה העברית בבוסטון.

מחקר זה לא היה בא לעולם לולא עמיתים וידידים רבים שעודדו אותי במהלך העבודה ושעמם שוחחתי על נושאים גדולים וקטנים. חובה נעימה היא לי להודות לאנשים הבאים: דוד אלינסון, ז'ן באומגרטן, שמואל בולוצקי, אבראל בר-לבב, בנימין בראודה, ברט ברלינר, חיים גולדגרבר, אליעזר גלינרט, לויס דובין, אלימלך הורוביץ, אריק זימר, ירחמיאל כהן, סטוארט מילר, דוד מלכיאל, חגית סיון, קנת סטו,

מיכאל סילבר, משה סמט, שמואל פיינר, יחזקאל פראם, מנחם קלוש, אפרים קנרפוגל, ויקי קרון ומיכאל רוטה.

חיבור זה מבוסס בעיקרו על ספרי *Rites and Passages: The Beginnings of Modern Jewish Culture in France, 1650-1860*, שהופיע בהוצאת אוניברסיטת פנסילבניה בשנת תשס"ד. בשלב מוקדם תורגם חלק גדול של הספר לעברית על ידי איילת סקסטין, ואני מודה לה על עבודתה המסורה. על מימון עבודת התרגום אני אסיר תודה לקרן לוסיוס נ' ליטואר ולפקולטה למדעי הרוח של אוניברסיטת מאסצ'וסטס. עקב שינויים שהכנסתי לנוסחו האנגלי, כולל הרחבת הדיון במקומות שונים וציטוט מקורות במלואם, התרחב הספר והתפתח. אחר כך נערכה הטייטה העברית על ידי ועל ידי ידידי אפרים שוהם, שהוסיף מידיעותיו הרבות. בשלב האחרון זכה הספר לעריכה מקצועית בידי העורך יהושע גרינברג. עבודתו המצוינת שיפרה מאוד את הספר, הן מבחינת לשונו הן מבחינת תוכנו, ועל כך אני חב לו תודה מקרב לב. אנשי מרכז זלמן שזר ליוו ספר זה במשך שנים רבות, ואני מודה לצבי יקותיאל מנהל המרכז ולמעין אבנרי-רבהון על ביטחונם בי ובספרי, וליחזקאל חובב, האחראי על הפקת הספר.

כשם שספר הוא גם פרי עבודתו של אדם, כך הוא גם פרי חייו האישיים. ספר זה נסע פעמים רבות בין ביתנו בבוסטון לביתנו בירושלים. אני אסיר תודה לידידינו בכל מקומות מגורינו, ובמיוחד לקראת צאת מהדורה זו בעברית, לידידי נפשנו בארץ. הם כוללים אותנו בכל, כך שהם מקלים עלינו את חיינו המסובכים. בהודמנות זו אני רוצה להודות לאמי, לאחי ולחמותי על תמיכתם הנאמנה. אבי, מרדכי אליעזר ברקוביץ ז"ל, וחמי, הרב יוסף לוינסון ז"ל, לא זכו לראות את אשר הושג כאן, אך דיוקניהם עמדו לנגד עיני לכל אורך כתיבת הספר. ותודה גדולה מכולן לאשתי שרון ולבתי רחלי, המעשירות את חיי לאין ערוך, ואשר תמיכתן ואהבתן הן בגדר 'אלה דברים שאין להם שיעור'. להן ולאמי ולחמותי – הנשים בחיי – מוקדש ספר זה.

חנוכה תשס"ו

מבוא

עיקר הנרטיב הרווח של תולדות היהודים בעת החדשה הוא התהליך שהוביל בסופו של דבר להענקת שוויון זכויות למיעוט היהודי בארצות אירופה. סיפור המעבר מן הגטו לאמנציפציה מתמקד בקשיים הפוליטיים שהועמדו בפני היהודים ובדרישות שהועלו כתנאי יסוד לקבלתם כאזרחי המדינה. הוא דן בהתנגדות שפגשו בכל אתר ואתר, שנבעו מהסתייגויות דתיות, חברתיות וכלכליות מפני שילובם בחברה הכללית. יתרה מזאת, חקר ההיסטוריה המודרנית של היהודים לא נמנע מלהבליט את מאמציהם של היהודים עצמם ליטול חלק כחברים בחברה הרב תרבותית והרב דתית שנוצרה במאה התשע־עשרה. ראוי לציין שבמאה העשרים גברה נטייה לראות אלמנטים נבחרים מהיבטי המורכבים של תהליך חברתי, פוליטי ותרבותי זה כמגלמים את החוויה היהודית המודרנית בכללותה. יש במגמה זו משום אישור לקיומן המתמיד של האנטישמיות וההתבוללות או הסבר להתעוררות הלאומיות היהודית – מן הכוחות העזים ביותר המשפיעים על חיי היהודים כיום. גם הקסם שהילכה התרבות הכללית על היהודים משך תשומת לב אין קץ, ומיטב ההיסטוריונים, הפילוסופים וחוקרי הספרות השקיעו את כישורם בניתוחו. על אף ריחוק בזמן, לכל אחד מן הנושאים שלעיל משמעות לימינו.

נקודת המוקד של ספר זה שונה. הוא צולל אל נבכי החברה והתרבות היהודיות בתקופה שבה לכאורה אירעו רוב ההתרחשויות המעניינות מחוץ לקהילה היהודית. עיקר עניינו הוא במשמעות החברתית של התרבות, כלומר כיצד מעצבת הדינמיקה התרבותית הפנימית את האתוס החברתי ואת המדיניות הקהילתית. לשם כך עוקב חיבור זה אחר הדרכים הרבות והמגוונות שנקטו היהודים בהתמודדותם עם מסורות אבותיהם כדי לתת פשר למצוקתם ההיסטורית הייחודית. סוגיות אלה משובצות במשבצת הכללית הקרויה 'היסטוריה של התרבות' – מפעל ששם לו למטרה להבהיר את ההיסטוריה של המשמעות ושל הרגשות. הוא מבקש להסביר כיצד התאמצו דורות שלמים למצוא פשרה בין מורשת העבר לבין התביעות חסרות התקדים שהציבו ההווה והעתיד. בכל אחת מן הבחינות האלה מדגימה ההיסטוריה היהודית דפוסים תרבותיים המאפיינים את האנושות בכללותה, כך שהיהודים התמודדו לא פחות מעמים אחרים עם 'המצב האנושי' – la condition humaine. ברם נראה בעליל כי הניסיון ההיסטורי שצברו היהודים במשך מאות בשנים ומשא תורותיה החברתיות והדתיות של היהדות פרנסו את תפישות היהודים לגבי העולם הסובב אותם על כל רבדיהן והשפיעו כמעט על כל בחירה שבחרו כפרטים. בעבר ההיסטורי כמו גם בימינו, להיות יהודי משמעו

לחיות במתח מתמיד בין היבטים האוניברסליים לבין היבטים הייחודיים של הזהות היהודית.

מעמדו ודמותו של היהודי בחברה הכללית תפשו את המקום המרכזי ברוב התיאורים שנכתבו עד כה. דגש זה בא לדעתי על חשבון תשומת הלב המחקרית שראוי היה להקדיש לתרבות היהודית. בעמודים הבאים בכוונתי לבחון היבטים של ההיסטוריה החברתית, האינטלקטואלית והתרבותית של היהודים באמצעות חקירת תפקידה המרכזי של הדת בחברה מסורתית ובחברה מודרנית. אין ספק בעיני כי דפוס מחשבה והתנהגות דתיים הם מדדים חשובים לאין ערוך של המעבר למודרניות. אני תקווה שמחקר זה יאיר את המתחים עתיקי היום בין אמונה לרציונליות ויקדם את הבנתנו באשר להשפעתו השוחקת של החילון, לכוח עמידתם של ערכים מסורתיים ולאופן שבו נאבקים מיעוטים על שימור זהותם כנגד גלי המודרניזציה הקמים לבלועם. מאבקים אלה הם בראש ובראשונה מאבקים אנושיים, ואסור כמובן לבחון את השחקנים הראשיים המשתתפים בהם כאילו היו דמויות חסרות פנים בקבוצה שכולה גוף אחד. על מנת להבין ביתר בהירות את התפקיד שמילאה הדת בתרבות המודרנית מאז ועד היום, בחרתי להתמקד בספר זה בטקסי הדת ובריטואלים למיניהם.

כדי לעמוד על תפקידה המשתנה של הדת בהיסטוריה המודרנית של יהדות אירופה פרשתי מסגרת ניתוח המשגתית וכרונולוגית רחבה, הכוללת, בנוסף לתקופת האמנציפציה היהודית, את פרקיו האחרונים של 'המשטר הישן'. המונח 'אמנציפציה' במובנו הצר מתייחס להשגת השוויון האזרחי אשר לו זכו יהודי צרפת לראשונה בשנים 1790 ו-1791. במובן רחב יותר משתמשים בו כדי לבטא את התהליכים הנרחבים של האקולטורציה (תרבות) וההשתלבות החברתית שנפרשו על פני כמעט מאה שנים. היסטוריונים התקשו שלא להפגין את התלהבותם מהשפעות האמנציפציה, שהרי זו אפשרה ליהודי אירופה המערבית והמרכזית להיכנס לזרם המרכזי של התרבות והחברה המודרניות. בספר זה אני מערער על הדעה המקובלת הגורסת שהאמנציפציה הייתה החוויה המכוננת בהיסטוריה היהודית המודרנית. מקובל היה להשתמש באמנציפציה כעיקרון המארגן וכמודל האנליטי העיקרי לחקר מפגש היהודים עם המודרנה. אולם מחקרים שנערכו על אשר אירע באנגליה, בצרפת, באיטליה ובאימפריה ההבסבורגית – שבהם הוקדשה תשומת לב לעושר הביטויים המשפטיים, החברתיים והפוליטיים של האמנציפציה ולהשפעותיו המגוונות של עושר זה על אוכלוסיות עירוניות וכפריות, על מעמד ועל מגדר – חשפו לאחרונה את חולשתה של פרדיגמת האמנציפציה-התבוללות-רפורמה, שמקורה ביהדות גרמניה.¹ אין עוררין על כוחה

1 לעיון בדוגמה נאה לגישה הרב מוקדית ראו: P. Birnbaum and I. Katznelson, *Paths of Emancipation: Jews, States, and Citizenship*. כנגד הנטייה המקובלת להתייחס לאליטות

הטרנספורמטיבי של האמנציפציה, אולם חייבים לשקול מחדש, מתוך ראייה מפוכחת, את מעמדה כמסגרת הבולטת ביותר לחקירת משמעותה של המודרנה מבחינת היהודים. האמנציפציה זוכה לתשבחות רבות על שסילקה את ההגבלות האורחיות והפוליטיות שנהגו בימי הביניים ובכך אפשרה ליהודים להשתתף השתתפות מלאה בחיים הפוליטיים והתרבותיים של המדינה המודרנית. אולם ראייה זו תרמה מניה וביה לכשל בבחינת מסלול ההיסטוריה היהודית המודרנית, שהתבטא בהתעלמות גורפת מן המגמות החברתיות והתרבותיות הדומיננטיות של ימי 'המשטר הישן'. יתרה מזאת, טענתי היא כי תהליך המודרניזציה החברתית והדתית היה ברובו בלתי תלוי באמנציפציה המדינית, וזאת בניגוד להנחה הרווחת.²

צרפת היא מקרה מבחן המציג בצורה מאלפת את השלכות המודרנה על הדורות שלפני מהפכת 1789 ולאחריה. אף על פי שמכלול החיים היהודיים בצרפת היה קטן באופן יחסי לקהילות אחרות במרכז אירופה ובמזרחה, הוא מאפשר לבחון את הלכי הרוח של אותה תקופת מעבר, כולל שינויים בהשקפה ובהתנהגות שהתעוררו עם עליית המודרנה ובעקבות ההתאזרחות. ספר זה בוחן, כפי שמעידה כותרתו, את המודרניזציה של היהודים באספקלריית הטקסים הדתיים לאור השינויים שהתרחשו במאה השנים שלפני המהפכה ולאחריה. בהתמקדותו במפנים שנלוו ל'מעבר אל המודרנה' של יהדות אירופה עומד ספר זה על תפקידו המשתנה של הפולחן, על ההבחנה בין פולחן ברשות היחיד לפולחן ברשות הרבים, על היחס שבין פולחן לבין מעמד ומגדר ועל מקומו של הפולחן במתחים בין דוריים. הספר ידגיש גם את השפעתן ההדדית של מסורות ממזרח אירופה וממערבה ואת מאמצי האליטות הרבניות והחילוניות לעצב מחדש את המסורת היהודית לאור המציאות החברתית והפוליטית המשתנה. מפנים אלה – בין בהקשר של חיי הפרט בין כאמת מידה של שינויים גאוגרפיים או של חיוניות

נקטו מספר מחקרים שפורסמו ברבע האחרון של המאה העשרים מתודות של היסטוריה סוציאלית כדי לחקור את יהודי האזורים הכפריים. ראו את עיונה של פאולה הימן בהסתגלות סוציו-אקונומית ותרבותית: P. Hyman, *Emancipation of the Jews of Alsace*. בין המחקרים הנוספים המוקדשים לאותן שאלות נמנים: L. Dubin, *The Port Jews of Habsburg Trieste*; T. Endelman, *The Jews of Georgian England, 1714–1830*; M. Rozenblitt, *The Jews of Vienna, 1867–1914*. למרות מודעות גוברת להשפעותיה רבות הפנים התמקד חקר האמנציפציה במידה רבה ביחסים שבין היהודים לבין המדינה. ראו: S. Magnus, *Jewish Emancipation in a German City: Cologne, 1798–1871*; P. Birnbaum, *Jewish P. Hyman, Destinies: Citizenship, State and Community in Modern France Gender and Assimilation in Modern Jewish History*; M. Kaplan, *The Making of the Jewish Middle Class*

2 ראו: P. Hyman, *Emancipation of the Jews of Alsace*; J. Berkovitz, 'The French Revolution and the Jews'

מסורת ומהפכה בוחן מחדש את ההנחה שהאמנציפציה היא שחוללה את תהליך המודרניזציה היהודית. מניתוח תמורות חברתיות ותרבותיות בשלהי המאה הי"ז – התגבשותה של מנהיגות חילונית, מתחים בין הדת העממית לדת העילית והשפעה הדדית בין יהודים לנוצרים – מסיק המחבר שיש לתארך את ראשית המודרנה כמאה שנה קודם למהפכה הצרפתית בשנת 1789.

מסורת ומהפכה מנתח את המודרניזציה היהודית באספקלריית הטקסים הדתיים שנהגו במאות הי"ז-הי"ט. הוא דן בתפקידו המשתנה של הפולחן, ומראה שבמשטר הישן היה לטקסי הדת תפקיד מעצב בהשקפת עולמה של הקהילה המסורתית. החיבור מתחקה אחר כוח עמידתם של ערכים מסורתיים ואחר המאבק של המיעוט היהודי על שימור זהותו כנגד כוחות המודרניזציה המאיימים לחסלו. הוא מבוסס על מגוון עשיר של מקורות רבניים וקהילתיים ומציג דיון בנושאים שטרם נדונו, כגון מגמות בהלכה ובמנהג, חדירתה של קבלת האר"י באלזס-לורן והליטורגיה לגוונית. הדיון פותח צוהר להבנת תפקידה של הדת בתמורות הגורפות שהתחוללו באותם ימים ופותח עידן חדש בתולדות היהודים.

חיים ברקוביץ מכהן כפרופסור להיסטוריה יהודית וכראש המרכז למדעי היהדות באוניברסיטת מסצ'וסטס באמהרסט (ארצות הברית). פרסם מחקרים על יהודי צרפת ועל תולדות ההלכה והמנהג בעת החדשה המוקדמת.

עיצוב העטיפה: תחיה רוזנטל, ירושלים

0 01850000541 8
דאנאקוד 185-541
מחיר מומלץ: 92.40 ש"ח